

Douăzeci și șapte trepte ale realului și dialogul Parmenide a lui Platon

Mircea Lăzărescu,

Iunie 2015, Tg.Mureș

Douăzeci și șapte trepte ale realului, apărută în 1969, este prima carte publicată de Noica după ieșirea din închisoare. Anecdotică, relatată de Noica și autorului acestor rânduri, constă în faptul că a ieșit într-o zi la raport și a cerut creion și hârtie pentru o scrie o carte de materialism dialectic. I s-a dat. Și aproape a scris-o. Cartea începe prin a menționa că “în istoria filosofiei se înregistrează printre puținele câștiguri mai sigure, “categoriile” lui Aristotel și cele ale lui Kant la care s-ar putea adăuga cele ale lui Platon din dialogul “Sofistul”. Cartea comentează aceste douăzeci și șapte “idei cele mai generale ale cugetului omenesc” ca precursori a cunoștințelor omenești, progresive istoric, privitoare la realitatea neanimată, viața și om. Recitită după 46 ani, ea lasă într-adevăr impresia unui hegelianism răsturnat, mutat din idealismul german în materialismul evolutiv al sec.XIX, într-o devenire a lumii ce evoluează până la om. Această devenire istorică nu se termină însă la statul prusac, ci reîntinerește optimist întru noi orizonturi ale filosofiei. Totuși.....

Totuși, în Epilog e prezent ceva ciudat. Aici apare undă, conceptul de undă a sec.XX, care reunește corpuscularul cu ondulatoriul ; și care acum ia locul luminii. Tradiționala lumină ontoteologică a spiritualității, lumina care a generat ideea

speculativă a distribuției indivize a lui Plotin, lumină ce a fost creată de Dumnezeu înainte de facerea lumii și s-a rearătat apoi ca “lumină taborică”, lumina deci, e comentată acum ca o simplă și îngustă bandă din spectrul undelor electromagnetice. După ce spre sfârșitul celor 117 pagini ale cărții Noica face elogiul realității ce se împlinește și al viitorului plin de promisiuni, Epilogul acesta ce pune în față - pe urmele luminii -, unda, ne aduce în fața ochilor, fulgurant, și tema Unului Multiplu! Citim astfel în final:

“Unda – desfășoară explicit (categoriile) și le trece dincolo de ele. E ceea ce se distribuie fără să se împartă; e concentrația în expansiune; este ființa în devenire; este Unu Multiplu laolaltă; este fel de a fi și de a nu fi, geneză și extincțiune, transmisiune de altceva care nu e decât transmisiune de sine; e vehicul cu drum cu tot”.

Ce e oare cu acest Unu multiplu spre care conduce unda împreună cu categoriile pe care ea le desfășoară, undeva, dincolo de ele?

Deși prezența Unului Multiplu la capătul comentariului despre categoriile tradiționale pare la prima vedere stranie, Noica se preocupase din tinerețe de această temă. În 1942 el publică în “Izvoare de filozofie” un text intitulat “Unu și multiplu”, a cărui rezumat – derivat din prezentarea lui Alexandru Surdu, autorul filozofiei pentadice (Filosofia pentadică, Vol 2) ar putea fi următorul:

În textul din 1942 Noica comentează faptul că există cupluri “derivate” din unu-multiplu, respectiv “degradata”, cum ar fi dualitatea “unitate-pluralitate”. Unitatea, cu semnificație cantitativă, concepută matematic e repetabilă; concepută organic e individuală, neavând legătură cu “unu” cel adevărat, așa cum ar fi Dumnezeu “în viziunea metafizică monoteistă”....Noica propune o “descriere pură

a unului și multiplului” pornind de la “forme” degradate până la forma desăvârșită a acestei dualități, postulând cinci moduri posibile: 1) Unu și multiplu realizat prin repetiția lui unu (producere aritmetică); 2) Unu și multiplu realizat prin repetiția lui unu (modalitate mecanică); unu și regăsirea sa în multiplu (organicul); 3) unu și multiplu diferențiați și coexistenți, care nu se interpătrund, nu se implică, ci stau în cumpănă; și, 5) unu multiplu. Ultima situație nu poate fi căutată în “regiunile existențiale obișnuite” ci în “regiuni privilegiate”.

Ar exista după Noica (1942) trei tipuri de unu multiplu care ar “determina trei tipuri de a face metafizică”: unu în multiplu; unu și multiplu; unu multiplu. “Dincolo de unu multiplu e sau unu sau multiplu, adică neființă și neînțeles”. (De menționat că abordarea lui Noica nu include varianta lui Kant : unitate, multiplicitate, totalitate. Acesta ar fi rezumatul.)

Se cere acum precizat că în filosofia sistemică pentadică a lui Alexandru Surdu, toate variantele menționate de Noica se desfășoară în tărâmul Existenței. Unul supracategorial, plasat în tărâmul subsistenței, nu este nici unul sau multiplu nici unu și multiplu, fiind “dincolo” de acestea. Unul în sine nu există, pur și simplu nu are parte de ființă, nu este; el subzistă, fără ca nici o pereche să-i poată fi alăturată, în ciuda neființei și neînțelesului ce-i pot fi atribuite.

Revenind acum la cele Douăzeci și șapte trepte ale realului care prin Epilog ne trimite la Unu Multiplu, nu putem să nu constatăm că de fapt la Noica, Hegel intră și el în procesul unui “aufhebung”, integrându-se ca o etapă într-o devenire pulsatorie a gândului speculativ. Istoria nu se încheie cu statul prusac, speculația filosofică nu s-a terminat cu Marea Logica ci, doar se închide pentru a se deschide. Suntem deschiși pentru o gândire în care însăși devenirea ar putea fi asimilată unui fel de categorie a realului, patronată de instanța Unului Multiplu, absorbită sau

emanată de Unu. Această viziune, Noica o va expune în *Ontologia sa* publicată în 1981.

În *Tratatul de ontologie* tema Unu Multiplu, care l-a preocupat, așa cum s-a menționat pe Noica încă din tinerețe, - și care e prezentă în finalul celor Douăzeci și șapte de trepte ale realului -, nu doar că e prezentă, ci trece treptat în prim plan, pe măsură ce meditația speculativă înaintază. Noica remarcă faptul că tema unu multiplu a preocupat constant gânditorii. Dar, chiar de la început, de la nivelul de pornire a “ființei în lucruri”, el face o ciudată trimitere la Heraclit, scriind : “Heraclit a vorbit despre “Unul diferind întru sine”. Referința este, probabil la fragmentul 50 Diels Kranz unde întâlnim expresia “Hen panta” formulată așa, simplu: (Fragment 50 Diels – Kranz....’ οὐκ ἐμού, ἀλλὰ τον λόγου ὁκουσαντας ὁμολογεῖν ἐστὶν ἐν παντα εἶναί ὁ Η. Φησί).

Traducerea originală a lui Noica e probabil rodul interpretării contextului în care această expresie apare. Textul ontologiei face în continuare repetate referințe critice la felul în care Parmenide înțelege ființa, revenind din când în când la acest original (tradus) Unu heraclitean, care implică diversitatea ce o produce și pe care o girează. Astfel, la pg.94, citim: “Dacă acumă ideea de ființa apare ca împlinind o diversitate, și încă una activă, este pentru că numai astfel ea redă acel Unu divers (un Unu neîncetat diferind întru sine, cum spunea Heraclit), pe care totul îl reclamă.”

Nu se poate comenta *Ontologia* lui Noica fără a se sublinia faptul că el, nu doar optează pentru grade de ființă (care încorporează nimicul și neantul ce sunt puse la lucru) ; ci, întreaga elaborare e pătrunsă de un suflu urcător, care prin întreg drumul ce-l parcurge - întru complexificare și idealitate -, exemplifică în direct, “fenomenologic” cum susține autorul, ideea hegeliană a faptului că adevărul este

rezultatul cu drum cu tot. Noica anunță de la început și apoi tratează efectiv despre două instanțe ale ființei : ființa în lucruri și ființa în instanța elementului, Elementul, care e un fel de general concret, are o singură categorie., cea a Unului multiplu, bazat pe distribuție indiviză. Faptul exprimă natura ființei, ca și a oricărui element în care se specifică, de a se distribui fără să se împartă; deci, în tradiție plotiniană. Deși tema Unului multiplu a putut fi tot timpul invocată de gândirea tradițională - scrie Noica-, ea a fost lipsită de un criteriu concret, fiind astfel așezată prea sus, ca și ființă însăși; în loc să fie întâlnită pretutindeni, ca element”.Iar mai departe citim (pag.203): “Poate fi curios că ideea Unului multiplu, care apare încă de la Presocratici și domină, cel puțin ca o aspirație întreaga gândire filosofică, nu a devenit o categorie de realitate...atât timp cât elementul nu era înregistrat ca atare ci rămânea un “ideal”. Noica adaugă apoi că, categoriile elementului, patronate de Unu multiplu, mai ar cuprinde patru din categoriile kantiene, reformulate: Totalitate deschisă, Limitație ce nu limitează, Comunitate autonomă, Real-posibil-necesar, acestea dând un fel de determinare Unul multiplu, ca și categorie specifică elementelor. Devenirea, patronată de categoria sa specifică, are diverse nivele. Și astfel, urcând mereu, trecând prin “devenirea întru ființă”, devenirea ajunge în situația în care se impune ea însăși ca element. Apare astfel “devenința”. Și acum se naște întrebarea: este devenința ultima instanță a ființei?

La acest nivel, Noica mărturisește că nu mai poate urma calea fenomenologică și rațională ; și trebuie să facă apel la analogie. Astfel,citim: “se poate concepe o a treia instanță a ființei, dincolo de elementul deveninței care se distribuie în elemente: dar una de aceeași ființă cu devenința...ființa ultimă nu are sens decât având o singură distribuie. Și Noica comentează: “ce este această distribuie unică a Unului? Este un gând metafizic pe care nici Heraclit nici

Parmenidele lui Platon nu a înțeles să îl invoce. Este gândul că Unu multiplu cel mai ridicat este cel în care multiplul însuși este de fapt unu”. Dar atunci Unul – unu și multiplul – nu sunt efectiv de aceeași ființă. Iar așa cum el și-ar da o replică unică nu este adevărit și nici adevărat decât prin replică, la fel ființa nu este adevărită și adevărată decât prin devenință”.

Acest final al ontologiei, după ce ne plimbă prin devenire și devenință, ne mută într-un registru misterios, al Unului ce are o unică distribuție indiviză, în elementul deveninței ; ce-și începe apoi călătoria de a “înființa” ființa în lucrurile lumii.

Ceea ce merită reținut din acest rezumat e faptul că meditația ontologică a lui Noica e centrată de problematica unui Unu special, ce depășește atât nivelul categoriilor cat și fațetele problemei pe care le dezbătea în 1942. Astfel încât menționarea temei Unu Multiplu în Epilogul cărții din 1969 capătă o semnificație aparte.

După cum menționează însăși Noica, tema Unu Multiplu a fost constantă a înaltei gândiri filosofice. Cel mai celebru text clasic este dialogul Parmenide a lui Platon, care, după spusa sa, nu s-a înălțat nici el la gândul Unului cu unica distribuție. E necesar, deci, să invocăm și acest dialog.

Dialogul Parmenide apare în traducere românească în vol.VI al Operelor lui Platon publicat în 1989 și consacrat dialogurilor logice. În acest volum Constantin Noica publica, în marginea dialogului Parmenide “Note asupra structurii dialogului”, text în care evidențiază un filtru analitic la care e supusă fiecare ipoteză ; și care, scrie el, reprezintă un fel de tablou categorial. Noica nu se pronunță asupra substanței dialogului, rămânând ,implicit, la aprecierea lui Hegel

(din prefața la *Fenomenologia Spiritului*), că e vorba de un excelent exercițiu dialectic. De fapt, privitor la tema Unu multiplu își exprimase părerea în *Tratatul de ontologie*, e adevărat invocându-l predominant pe Heraclit, într-o traducere și interpretare originală. În același volum Alexandru Surdu publică o “Introducere la dialogurile logice”, text în care se evidențiază în logica platoniciană atât probleme de logică simbolică cât și de logică tradițională și speculativă. Se susține argumentat că genurile supreme ale lui Platon nu pot fi numite categorii în sens aristotelian deoarece nu intră în relație predictivă (nu se spun despre....); și .se subliniază diferența între contradicții și contrarii. Asupra substanței dialogului Parmenide de asemenea, Alexandru Surdu nu se pronunță aici. Avem însă o interpretare a acestuia în vol.II al *Filosofiei pentadice. Teoria subsistenței* (2014).

Filosofia pentadică este un sistem categorial filosofic de tip dialectico speculativ, care presupune în elaborarea sa, pe lângă intelect și rațiune și specificul speculațiunii. Aceasta are ca domeniu predilect de referință transcendența și transcendentalitatea. Dialectica speculativă diferențiază genurile supreme ale lui Platon de categoriile în sens aristotelian. Categoriile nu mai sunt studiate “tabelar”, prin înșiruire sau enumerare; dar nici deductiv sau productiv, pornind de la una singură sau mai multe. Se face trimitere în schimb la cinci supercategorii: Unum, Totutum, Infinitum, Aeternitas, Absolutum. Acestea sunt antecategorii autologice. Ele alcătuiesc Subsistența ca primă categorie fundamentală. În legătură cu Subsistența pot fi puse: Protosistența, Episistența, Transcendența și Transcedentalitatea; între ultimele două se plasează Supersistența.

Existența înseamnă manifestarea Subsistenței față de persoana umană , “aici și acum”, pe această “scenă”, care este pământul și universul înconjurător. De fapt, în fața noastră, a oamenilor și a organelor noastre de simț, e prezentă Existența

nemijlocită. În cadrul Existenței se mai include problematica Ființei, a Realității și a Existenței Reale.

Filozofia pentadică plasează problematica Ființei în cadrul Existenței. În această perspectivă, ontologia nu ar atinge direct domeniul Subsistenței, al supracategoriilor și al Unului autologic. Totuși, nu se poate să nu se pună problema: în ce relație s-ar putea afla, în cadrul întregului sistem, Unul autologic ce nu implică multiplul, cu domeniul Ființei, desfășurată în cadrul Existenței; fie ca îi acordăm acesteia o relație o interpătrundere c devenirea Așa cum procedează Noica, fie ca nu. Noica și-a pus această problemă – poate supralicitând instanța devenirii – și a dezvoltat-o în ontologia sa, în maniera care a fost menționată mai sus. Pentru moment e important să vedem cum se prezintă tema unu multiplu din dialogul Parmenides în perspectiva filozofiei pentadice.

În sistemul filosofic pentadic, Unul e solidar cu celelalte supracategorii și în primul rând cu Totul. Situația din dialogul Parmenides a lui Platon ar porni de la o aporie, presupusă a fi a lui Zenon Eleatul. Acesta, pentru a susține relevanța subsistențială a Unului, neagă multiplul (multiplicitatea sau pluralitatea). El transpune discuția din domeniul Subsistenței în cel al Existenței (obiectelor). Contradicția, ca motivație a respingerii pluralității este doar opozitie acceptabilă din perspectiva.....în domeniul obiectelor sensibile. Dar, la Platon, planul ideilor nu e totuși planul Subsistenței. Ideile sunt și ele, ce e drept, “în sine”, adică absolute, nelocalizabile nici în re nici în mente. Dar în calitate de prototipuri ale obiectelor sensibile, la care acestea “participă”, și nu doar le dublează triplează etc.

Scopul dialogului nu este acela de a combate parmenidian teoria platonice a ideilor; dimpotrivă, el ar putea fi acela de a discredita, deși e condus de

personajul Parmenide, teza eleată a Unului, cu argumente diferite și chiar contrare celor eleate. Platon, mimând eleatismul, pune în evidență consecințele aporetice ale acceptării Unului. Mersul discuției sugerează mai departe acceptarea ambelor contrarii (unu-multiplu) ca și în cazul celorlalte genuri supreme (asemănare – neasemănare, repaos – mișcare, naștere - pieire, ființă – neființă).

Odată cu dialogul Parmenides se conturează astfel trei planuri: - al Unului, ca supercategorie a Subsistenței; - al Unului și Multiplului, ca genuri supreme contrare ale “lumii ideale” de forme – prototipuri; - și al Existenței, compusă din obiectele sensibile care sunt unice (fiecare în parte) și multiple.

Să revenim acum la Noica. Unul cel diafan și misterios pe care-l sugerează acesta în Ontologia sa, cel cu o unică distribuție indiviză, nu are plenitudinea ce potențează supracategoria Unului subsistenței, înfrățit cu Totalitatea și infuzat cu Infinitudine, Eternitate și Absolut. Dar, poate, trimite călătorul ce a făcut împreună cu Noica urcușul până la elementul deveninței, în aceasta direcție. După cum și Unul din universul supracategoriilor, poate, simte aroma unei poteci spre tărâmul ființei și realității. Ar merita cu această ocazie să conștientizăm că pentada antecategoriilor are și ea un fel de legătură subterană cu categoriile kantiene, așa cum a o avea și Devenința, ce-și începe călătoria din stația limităție ce nu limitează. Astfel, Unul și Totul, ne amintesc vag de unitatea și totalitatea primului grupaj, lăsând la o parte, desigur, multiplicitatea. Infinitatea și Eternitatea s-ar putea spune că au o replică oarecare în lumescul spațiu și timp. Iar Absolutul, poate ține sub aripa sa atât reciprocitatea din comunitate cât și libertatea ce acoperă necesitatea modalității. Doar existența și nimicul, marcate de limităție, nu ar avea nimic de a face cu subsistența supracategorială.

Oare, păstrând simetria, nu se poate opera nici o analogie?

E înțelept, poate, să se parieze pe optimism, așa cum face Constantin Noica și Alexandru Surdu. Mai este ce să se gândească în apertura deschisă în spiritul uman prin filosofie. Cel puțin aici, la noi, problema aceasta a ființei, ce nu scapă de blestemul – sau haosul – deveninței, (resimțindu-se totuși încadrată de supracategoriile subsistenței), poate da în continuare bătaie de cap – în sensul bun al expresiei – gânditorilor.

În încheiere, să mai citim câteva rânduri din ultimele pagini ale Tratatului de ontologie.

“Ființa “absolută” are sens, doar dacă se dezmințe ca absolută prin întrupare în devenință; dacă deci poate exprima printr-o singură întrupare toate întrupările posibile; printr-un singur element toate elementele posibile, așa cum pentru un singur om s-a spus că se poate exprima toată umanitatea” (pag.223).